

Prof. dr Nataša Mrvić-Petrović

redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta "UNION" Beograd

PROCESNI POLOŽAJ I ZAŠTITA ŽRTAVA KRIVIČNIH DELA U NEMAČKOM PRAVU

Apstrakt

U radu se analiziraju procesne uloge lica oštećenog krivičnim delom i dometi ostvareni u proteklih dvadeset godina u sklopu tzv. reforme žrtve u nemačkom zakonodavstvu. Konstatuje se da su mnogi primeri poboljšanja procesnog položaja oštećenog u krivičnom postupku korisni za zakonodavca u Republici Srbiji, zbog sličnosti zakonodavnih rešenja. Najveće sličnosti uočavaju se u domenu procesnog položaja oštećenog kao privatnog tužioca, supsidijarnog tužioca, podnosioca imovinskopravnog zahteva ili svedoka. Najveće razlike tiču se prava na obeštećenje iz javnih fondova i primene neformalnog mirenja učinioca i žrtava, budući da u Republici Srbiji ovakva rešenja nisu prihvaćena u zakonodavstvu. Zbog toga primeri iz nemačkog zakonodavstva koji se odnose na ove načine zaštite prava žrtava krivičnih dela predstavljaju primere dobre prakse drugih zemalja koji bi bili prihvatljivi i u budućem zakonodavstvu Republike Srbije.

Ključne reči: oštećeni, žrtva, supsidijarni tužilac, krivični postupak, svedok, naknada štete, krivičnopravna medijacija

Uvod

Procesni položaj oštećenog u krivičnom postupku i zaštita prava žrtava krivičnog dela izabrani su kao tema ovog rada iz nekoliko razloga. Ostvariti zaštitu prava žrtve, tj. osobe čija su pravna dobra povređena izvršenjem krivičnog dela odgovara elementarnom zahtevu pravičnosti, bez obzira na to da li žrtva istovremeno stiče procesni status oštećenog ili ne. Postupne reforme kojima su poboljšavani uslovi za ostvarivanje prava oštećenih u krivičnom postupku preduzimane su u SR Nemačkoj na osnovu ideje da država blagostanja treba sa uspehom da ostvaruje dva zadatka: da pronade i osudi učinioca krivičnog dela i da zaštiti oštećenog koji je neposredna žrtva krivičnog dela. U skladu sa tom idejom, zaštita žrtava se nameće kao jedan od prioriternih zadataka savremenog krivičnog prava. Ostali razlozi konkretnije opravdavaju izbor nemačkog zakonodavstva kao mogućeg uzora u pogledu reformisanja položaja oštećenog i žrtve krivičnog dela u budućem zakonodavstvu Republike Srbije. Prvo, u krivičnoprocesnom zakonodavstvu Srbije susreću se slična rešenja kojima se

reguliše procesni položaj oštećenog krivičnim delom. U krivični postupak u kome javna optužba ima monopol, a javni tužilac status procesne stranke, oštećeni se može uključiti jedino u svojstvu sporednog umešača (kao potencijalni tužilac), a po odustanku javnog tužioca od gonjenja, pod uslovima propisanim zakonom može preuzeti gonjenje kao ovlašćeni tužilac (tzv. supsidijarni tužilac). Nezavisno od tog svojstva tzv. uzgrednog tužioca, licu neposredno oštećenom krivičnim delom, ali i njegovim srođnicima priznaje se pravo na isticanje građanske tužbe za naknadu štete (oštećeni sa imovinsko-pravnim zahtevom). Pod uslovima predviđenim zakonom, oštećeni može učestvovati u istom krivičnom postupku i u procesnoj ulozi svedoka. Posebno, moguće je da oštećeni bude jedini ovlašćeni tužilac kada se krivični postupak vodi za krivična dela za koja su predviđene lakše kazne i koja u većoj meri ugrožavaju lični nego javni interes. Sva ova procesna rešenja, koja su po tradiciji bila prihvaćena i u ranijem jugoslovenskom zakonodavstvu svojstvena su ne samo zakonodavstvu Republike Srbije, nego i drugim zakonodavstvima u kojima je uloga oštećenog koncipirana po ugledu na germansku podvarijantu kontinentalnog pravnog sistema. Tako se ova osnovna sličnost u pogledu mnogostrukih procesnih uloga oštećenog uočava kada se porede rešenja nemačkog, švajcarskog, austrijskog, grčkog, kiparskog, turskog, pa i svih pravih sistema drugih republika osamostaljenih iz nekadašnje SFRJ. Ova činjenica daje još veći značaj prikazu nemačkih procesnih rešenja usmerenih na ostvarivanje prava oštećenog u krivičnom postupku.

Ipak, kada se, nezavisno od procesne pozicije oštećenog, istraživački fokus usmeri na ostale vidove zaštite interesa žrtava krivičnog dela, uočavaju se važne razlike između nemačkog i srbijanskog prava, jer u Republici Srbiji ne postoje ni zakonska rešenja koja se odnose na obeštećenje žrtava nasilja i krivičnopravnu medijaciju, niti je razvijena šira društvena akcija na zbrinjavanju žrtava. I eto drugog važnog razloga zbog kojih je potrebno upoređivati zakonodavstvo SR Nemačke i Republike Srbije.

Potrebno je naglasiti da se zaštita žrtava kriminaliteta sa elementima nasilja i terorizma u Nemačkoj nametnula se kao prioritet i zbog nastojanja zakonodavnog tela Evropske unije da se tim posebnim kategorijama žrtava pruži što potpunija i ujednačena zaštita na prostoru država-članica Unije. Radi se o veoma aktuelnom problemu zaštite tzv. transnacionalnih žrtava, pa je u ovoj oblasti doneta prva direktiva Evropskog veća koja ima obavezu primenu¹. Nezavisno od toga, u Nemačkoj je i ranije postojao normativni

¹ Okvirna odluka EU o položaju žrtava u krivičnim postupcima doneta je 15. marta 2001. godine (*Official Journal of the European Communities*, 2001/220/JHA od 22. 3. 2001. godine). Predstavlja prvu generaciju obaveznih odluka (*hard-law*) u oblasti krivičnog pravosuđa u okviru Evropske unije, kojima se konkretizuje Preporuka Saveta Evrope (85) 11 O položaju žrtve u okviru krivičnog prava i postupka.

okvir koji je omogućavao obeštećenje žrtava iz javnih fondova, zaštitu žrtava (u ulozi naročito značajnih svedoka), kao i primenu mehanizama pomirenja oštećenog i žrtve. Sve ove višegodišnje aktivnosti ukazuju na ozbiljne napore zakonodavca da unapredi stanje u ovoj oblasti.

Procesni status oštećenog krivičnim delom

Krivičnoprocesno zakonodavstvo Nemačke još od 1877. godine ne sadrži zakonsku definiciju oštećenog, ali je uobičajeno i u teoriji i u praksi da se oštećeni određuje, prema Šmitovoj (Schmidt) definiciji kao „osoba čiji su opravdani interesi pogošeni krivičnim delom u tolikoj meri da se njezin zahtev za krivičnim gonjenjem može opravdano povezati s potrebom retribucije“². Kako učešće žrtve u svojstvu oštećenog u krivičnom postupku nije isključivo povezano sa činjenicom pretrpljene štete, to se oštećeni prema odredbama Zakona o krivičnom postupku³ može po više pravnih osnova uključiti u krivični postupak:

- a) podizanjem privatne tužbe za krivična dela taksativno navedena iz područja sitne delinkvencije (*der Privatkörper*) za krivična dela navedena u § 374 st. 1, pod uslovom da je u vreme izvršenja krivičnog dela okrivljeni bio punoletan,
- b) zahtevom oštećenog da javni tužilac na osnovu § 170 podigne optužnicu u posebnoj procesnoj situaciji (*das Klageerzwingungsverfahren*)⁴ kada bez takvog zahteva ne može započeti krivični postupak (na primer, kod krivičnih dela: uvrede, telesne povrede ili oštećenja stvari),
- c) pridruživanjem javnom tužiocu ili preuzimanjem gonjenja posle odustanka javnog tužioca, kada se oštećeni nalazi u

Uglavnom na osnovu ovih smernica kasnije je doneta i Preporuka Saveta Evrope 2006 (8) O pomoći žrtvama zločina od 14. juna 2006. godine koja kao *soft-law* obavezuje zemlje-članice Saveta Evrope. O značaju navedene okvirne odluke EU za stvaranje tzv. evropskog krivičnog prava više u: M. S. Groentuijsen, A. Pemberton, The EU Framework Decision for Victims of Crime: Does Hard Law Make a Difference?, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 2009, no. 17, pp. 44-45.

² D. Krapac, Pogled na noviji razvoj krivičnog procesnog zakonodavstva SR Njemačke, s posebnim osvrtom na novele ZKP sa kraja 1986. i početka 1987. godine, *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, 1988, vol. 26, br. 3, str. 19.

³ *Strafprozeßordnung* od 07. 4. 1987. god. (Savezni službeni list - *Bundesgesetzblatt*, dalje skraćeno - Bgbl., I. S 1074, 1319), poslednji put menjan članom 2. Zakona od 22. 12. 2010. god. (Bgbl. I, S. 2300).

⁴ Primena navedenog pravila isključena je u slučaju da se radi o krivičnim delima za koja se goni po privatnoj tužbi ili ako je javno tužilaštvo u konkretnom slučaju odlučilo da ne pokrene krivično gonjenje primenom načela oportuniteta. Praktični značaj institute je mali, jer se iz godine u godinu smanjuje broj slučajeva u kojima oštećeni sa uspehom iniciraju rad tužilaštva po ovom procesnom osnovu.

situaciji supsidijernog tužioca (*der Nebenkläger* – uzgredni, sporedni tužilac). Ovakva procesna situacija regulisana je odredbama §§ 395-402 Zakona o krivičnom postupku (dalje ZKP).

Procesna pravila kojima se uređuje položaj oštećenog u svojstvu privatnog tužioca sadržana su u §§ 374 do 394 ZKP-a. Privatni tužilac može podneti privatnu tužbu samo za zakonom propisana krivična dela, kada se *ex lege* smatra da ne postoji javni interes da učinilac bude gonjen. Ako su na štetu privatnog tužioca izvršena pojedina krivična dela, kao što su: klevete, telesne povrede ili oštećenja tuđe stvari, po § 380 ZKP mora se pre podnošenja privatne tužbe pokušati mirenje i poravnanje sa okrivljenim (tzv. postupak vansudske medijacije) koje se inicira pred posebnim mirovnim većem. Mirovna veća mogu delovati u sastavu organa uprave ili socijalnih službi pojedine nemačke države-članice. U praksi privatne tužbe imaju zanemarljivu ulogu, jer čine samo 6% od ukupnog broja pokrenutih krivičnih postupaka, te se smatra da ona samo stvaraju privid efikasnije pravne zaštite a da u suštini ostvaruju funkciju dekriminalizacije .

Kao i u srbijanskoj teoriji i praksi, najviše pažnje izaziva procesni status oštećenog u ulozi uzgrednog tužioca (potencijalnog ili supsidijarnog), jer se radi o težim krivičnim delima za koja je javna optužba veoma zainteresovana da preduzme gonjenje. Ovo su istovremeno najčešći primeri uključivanja oštećenog u krivični postupak. U takvom postupku, javni tužilac je ovlašćeni tužilac, a oštećeni ima status tužioca sa sporednom (koneksnom) tužbom, koja se može realizovati jedino u slučaju odustanka javnog tužioca od gonjenja. Položaj oštećenog kao tužioca predviđen je §§ 395 do 402 ZKP. Ovaj procesni status je značajno ojačan izmenama procesnog zakonodavstva iz 1987. godine, prema načelu „jednakosti oružja“⁶. Prema § 395 oštećeni se može pridružiti javnoj tužbi za teža krivična dela (na primer, teže seksualne delikte, podvođenja, teške telesne povrede, trgovinu ljudima). Umesto neposredne žrtve, ako je poginula prilikom izvršenja krivičnog dela, u ulozi uzgrednog tužioca se mogu naći njeni bliski srodnici.

Oštećeni ili njegov naslednik u krivičnom postupku takođe imaju pravo na ostvarivanje imovinskopravnog zahteva po §§ 403-406c ZKP. Krivični sud može da usvoji podneti zahtev, ali ne može da odluči negativno u meritumu o građanskoj tužbi podnetoj u krivičnoj proceduri, već samo da

⁵ Riess, prema M. Löffelman, The Victim in Criminal Proceedings: A Systematic Portrayal of Victim Protection under German Criminal Procedure Law, in: *Resource material series*, no. 70, UNAFEI, Japan, nov. 2006, str. 35, dostupno na: www.unafei.or.jp/english/pdf/RS_No70/No70_06VE_Loffelmann1.pdf.

⁶ M. Lofelmann, *op. cit.*, str. 35.

uputi oštećenog na parnicu⁷. Isti procesni osnovi po kojima se oštećeni može uključiti u krivični postupak i istovetan položaj suda u pogledu odlučivanja o imovinsko-pravnom zahtevu oštećenog postoji i u srbijanskom pravu, tako da su očigledna ugledanja na nemačko pravno rešenje. Međutim, ova rešenja utiču da se zahtevi za naknadu štete relativno retko podnose u praksi, a i kada su podneti, najčešće se o njima ne odlučuje u krivičnom postupku. Razlog je očigledan: zahtev za naknadu štete koji oštećeni ostvaruje u krivičnom postupku je marginalnog značaja u odnosu na prioritetan cilj krivičnog postupka. Građanski zahtev oštećenog se u suštini pridružuje optužnom zahtevu da se kazni učinilac krivičnog dela i to samo onda kada činjenice utvrđene tokom postupka daju osnova da se o imovinskopravnom zahtevu odluči (bez nepotrebnog odugovlačenja postupka). Tek kada su ovi uslovi ispunjeni, moguće je da zahtev oštećenog bude razmatran. Prema tome, u postupku pridruživanja građanskog krivičnom zahtevu (*Adhäsionsverfahren*) oštećeni, koji podnosi imovinskopravni zahtev, ima poseban procesni položaj, koji se razlikuje od statusa oštećenog kao privatnog ili supsidijarnog tužioca. Istovremeno, zahtev za naknadu štete zadržava svoju isključivo građanskopravnu prirodu, što dodatno utiče na to da se građanska tužba teško inkorporiše u postojeću krivičnu proceduru, te su i relativno retki slučajevi u kojima se podnose imovinskopravni zahtevi u krivičnom postupku.⁸

Uočeni nedostaci u pogledu zaštite položaja oštećenih, uz potrebu da se unaprede procesno-tehnička rešenja i omogući ubrzanje krivičnog postupka dovela su do velikog noveliranja krivično-procesnog zakonodavstva tokom 1986. i 1987. godine kada su promenjena ukupno dvadeset tri zakonska teksta. Što se tiče pozicije oštećenog, najznačajnije je bilo donošenje 18. decembra 1986. godine Zakona o poboljšanju položaja žrtava u krivičnom postupku⁹. Izmene i novi zakoni objedinjeni su bili u prečišćenom tekstu izmenjenog Zakona o krivičnom postupku, koji je stupio na snagu 1987. godine. Donošenje Prvog Zakon o poboljšanju položaja oštećenog u krivičnom postupku (tzv. *Opferschutzgesetz*) označilo je početak

⁷ C. Amelunxen, Indemnification of the Victim of Criminal Act, Here in particular: Redress of a wrong under Criminal Procedure, *Revue Internationale de Droit Penal*, 1973, 44 (1-2), str. 23.

⁸ G. Grebing, Die Möglichkeiten der Entschädigung des Opfers einen Straftat im französischen Recht, *Revue Internationale de Droit Penal*, 1973, 44 (1-2), str. 339, H-H., Kühne, The Reality of Victim's Rights in the German Criminal Procedure, in: Z. Šeparović (red.), *Victimology – International Action and Study of Victims*, 1989, vol. II, Zagreb, str. 264. Nedostaci postojećih rešenja u praksi se prevazilaze odredbama kojima se postiže naknada štete u korist oštećenog u ranim fazama postupka. Tako je javni tužilac ovlašćen da može odbaciti krivičnu prijavu ili prekinuti krivično gonjenje pre suđenja, ukoliko okrivljeni ispuni uslove koje mu je tužilac postavio. Između ostalog, okrivljenom se može nametnuti obaveza da naknadi oštećenom štetu pričinjenu izvršenjem krivičnog dela.

⁹ *Erstes Gesetz zur Verbesserung der Stellung des Verletzten im Strafverfahren*, Bgbl I 1986, S. 2496.

velikih reformi usmerenih na bolje ostvarivanje prava oštećenih krivičnim delom i žrtava koje u krivičnom postupku imaju procesnu ulogu svedoka.

Donošenjem Zakona o poboljšanju položaja žrtava u krivičnom postupku trebalo je postići tri cilja:

- a) preispitati postojeća rešenja i unaprediti odredbe o formalnom učešću oštećenog u postupku,
- b) odrediti i poboljšati minimalnu sferu zaštite ličnosti oštećenog u krivičnom postupku,
- c) omogućiti bolje sprovođenje odredbi o adhezionom postupku tako što će se dati prednost izvršenju usvojenih zahteva za naknadu štete pred naplatom novčane kazne i troškova postupka¹⁰.

Zakon o krivičnom postupku poboljšao je položaj oštećenog u svojstvu supsidijarnog tužioca tako što je pojednostavio procesna rešenja da bi se olakšalo njegovo uključivanje u postupak. Osim drugih izmena, kojima je garantovana bolja zaštita ličnog dostojanstva oštećenog i predviđeno posebno pravo na pomoć stručnog punomoćnika u procesu, unapređena su i neka rešenja iz oblasti adhezionog postupka. Tako su par. 405. i 406. Zakona o krivičnom postupku izvršene sledeće izmene: oštećeni je ovlašćen da u postupku pred najnižim prvostepenim sudovima podnese zahtev koji prelazi po vrednosti spora stvarnu nadležnost tih sudova u građanskim stvarima, uvedena je mogućnost da se troškovi zastupanja oštećenog izdvoje iz budžetskih sredstava i dopušteno je da sud može odlučiti delimičnom, odnosno međupresudom o zahtevu za naknadu štete.

Poboljšanje procesnog položaja žrtava krivičnih dela i njihova zaštita

Uporedo sa poboljšanjem položaja oštećenog u krivičnom postupku, preduzimane su zakonske inicijative radi potpunijeg ostvarivanja prava žrtava krivičnog dela. Prepoznata je potreba zaštite njihove fizičke bezbednosti i sprečavanja sekundarne viktimizacije¹¹ kada se u krivični postupak uključuju u svojstvu onoga ko prijavljuje izvršenje krivičnog dela ili saslušavaju kao svedoci. Tako je 30. aprila 1998. godine donet Zakon o

¹⁰ L. Schuster, Opferschutz und Opferbeurteilung, *Kriminalistik*, 1986, br. 2, str. 94.

¹¹ Sekundarna viktimizacija znači naknadno pogoršanje posledica tzv. primarne viktimizacije (patnji koje žrtva trpi zbog toga što je prema njoj izvršeno krivično delo), zbog negativne ili neodgovarajuće socijalne reakcije osoba iz njenog socijalnog okruženja i predstavnika organa formalne kontrole. Žrtva može da bude izložena stigmatizaciji, socijalnoj izolaciji ili ponižavajućem saslušanju, što dodatno kod nje pojačava posledice primarne viktimizacije.

zaštiti svedoka prilikom saslušanja u krivičnom postupku i o poboljšanju zaštite žrtava (*tzv. Zeugenschutzgesetz*).¹²

Istovremeno, žrtvama je omogućeno da po posebnom osnovu ostvaruju pravo na naknadu štete koju su pretrpele izvršenjem krivičnog dela, pošto je 8. maja 1998. godine donet Zakon o obezbeđenju građanskopravnih zahteva žrtava krivičnih dela (skraćeni naziv *Opferanspruchssicherungsgesetz - OASG*)¹³. Po ovom zakonu, žrtvama krivičnog dela se priznaje zakonsko pravo na naknadu štete iz honorarara koje je izvršilac ili saučesnik u izvršenju krivičnog dela ostvario svojim javnim istupanjima na radiju, televiziji, ili u izjavama objavljenim u novinama ili časopisima kao i u drugim pisanim medijima, poput knjiga, na primer. Bitan uslov da se prizna naknada jeste da su takva istupanja ili izjave učinio javno prezentovane u odgovarajućim medijima. Oštećenim se, shodno § 172 ZKP smatra ono lice koje ima pravo na naknadu štete protiv izvršioca krivičnog dela ili saučesnika. U skladu sa § 4 Zakona o obezbeđenju građanskopravnih zahteva žrtava krivičnih dela podnosilac tužbe ima pravo da zahteva da se objavi javno informacija o istaknutom zahtevu i osnovama po kojima je istakao zahtev prema izvršiocu ili saučesniku. Međutim, žrtva ne može istaći ovakav zahtev ukoliko je od vremena izvršenja krivičnog dela proteklo više od pet godina (§ 1 stav 1 navedenog zakona).

Reforma ostvarivanja prava žrtava nastavljena je u početnoj deceniji XXI veka, posle ratifikacije Okvirne odluke Saveta EU o položaju žrtava u krivičnom postupku 15. marta 2001. godine. Najpre je 1. septembra 2004. godine donet novi Zakon o poboljšanju prava oštećenih u krivičnom postupku (*tzv. Opferrechtsreformgesetz*)¹⁴.

U skladu sa Okvirnom direktivom EU cilj novog zakona je bio da se ojača položaj oštećenog, koji izvršenjem krivičnog dela trpi štetne posledice i psihičke traume, a koji u tradicionalnom modelu krivičnog postupka dolazi u situaciju da se lično suprotstavlja učiniocu krivičnog dela, ali u marginalnoj procesnoj ulozi. Potom je donet i novi Zakon o jačanju prava oštećenih i svedoka u krivičnom postupku (*tzv. Zweiten Opferrechtsreformgesetz*)¹⁵. Ovaj zakon je parlament izglasao 2/3. 7. 2009.

¹² *Gesetz zum Schutz von Zeugen bei Vernehmungen im Strafverfahren und zur Verbesserung des Opferschutzes*, BGBl I, 1998, nr. 25, S. 820.

¹³ *Gesetz zur Sicherung der zivilrechtlichen Ansprüche der Opfer von Straftaten* (Bgl I, 1998, S. 905).

¹⁴ *Gesetz zur Verbesserung der Rechte von Verletzten im Strafverfahren*, BGBl I 2004, S. 1354. Detaljnije o razvoju nemačkog zakonodavstva u ovoj oblasti kod: K. Spieß, *Das Adhäsionsverfahren in der Rechtswirklich*, Berlin, 2008, str. 34-36, takođe i u M. Löffelmann, op. cit., str.32.

¹⁵ *Gesetz zur Stärkung der Rechte von Verletzten und Zeugen im Strafverfahren (2-Opferrechtsreformgesetz)*, BGBl I 2009, S. 2280.

godine, objavljen je u službenom glasilu 31. 7. 2009, a stupio je na snagu 1. oktobra 2009. godine.

Zakonima kojima se reformišu prava žrtava pojačana su procesna prava oštećenog kako bi se obezbedilo njegovo aktivnije učešće u krivičnom postupku. Istovremeno, širi krug žrtava može da stekne procesni status uzgrednog tužioca (*Nebenklage*) koji se uključuje u postupak uz javnog tužioca. Takođe se pažnja usmerava na obezbeđenje lične sigurnosti i zaštite žrtava, kako bi se tom podrškom pojačala njihova motivacija da učestvuju u krivičnom postupku i svojim iskazom podrže javnu optužbu. To je posebno važno u situacijama nasilja u porodici, trgovine ljudima i sličnih krivičnih dela u kojima su istovremeno žrtve i podnosioci krivične prijave i najvažniji svedoci.

Ovakvim izmenama je pored „stvarne” žrtve krivičnog dela koja se u krivičnom postupku javlja u statusu oštećenog osmišljena zaštita „virtuelne” (moguće) žrtve koja ne raspolaže posebnim procesnim položajem, ali čije interese treba da uvažava pravni poredak iz naročitih kriminalno-političkih razloga¹⁶. Reforma žrtve, koja se po istoj direktivi preduzima i u drugim državama Evropske unije jedan je od vidljivih izraza udaljavanja od tradicionalnih koncepata krivičnog prava i krivičnog postupka pod uticajima promenjene kriminalne politike prihvaćene u uslovima globalizma. Tako se i reforma žrtava uklapa u protivrečne pojave jačanja preventivnih funkcija krivičnog prava. Prema tome, pored tradicionalne *post factum* zaštite prava „stvarnih” žrtava pod kojima smatramo osobe koje su krivičnim delom pretrpele određenu štetu jača zahtev za obezbeđenjem prava na sigurnost potencijalnih žrtava i za osmišljavanje zaštite tog njihovog prava (uključujući tu i mehanizme svojevrsnog „virtualnog“ obeštećenja). Upravo ovakva aktuelna usmerenost na probleme žrtava dolazi do izražaja kroz izmene člana 406 a-f ZKP-a.

Istovremeno se pojačava i proširuje zaštita prava oštećenih u krivičnom postupku. Tako se, § 406 i sledećim garantuje pravo oštećenom na stručnu pomoć i zastupanje. Imenovani ili izabrani punomoćnik oštećenog može da prisustvuje saslušanju oštećenog i da tom prilikom zastupa njegove interese pred organom koji preduzima gonjenje ili sudom. Nije dozvoljeno njegovo angažovanje u postupku koji vodi policija. Njegova funkcija jeste da svojom stručnom pomoći potpomogne ostvarenje procesne uloge oštećenog, pa se zato smatra jednom vrstom branioca u krivičnoj stvari (doslovno kazneni branilac – *Strafverteidiger*). Na taj način on je u procesnom statusu potpuno izjednačen sa braniocem osumnjičenog ili okrivljenog.

¹⁶ W. Hassemer, J. Ph. Reemtsma, *Verbrechensopfer: Gesetz und Gerechtigkeit*, München, 2002, str. 101.

Na osnovu Zakona o zaštiti žrtava iz 1986 i Zakona o poboljšanju prava žrtava iz 2004, pravo na obaveštavanje i učešće žrtava je menjano §§ 406d do 406h ZKP. Tako se § 406d ZKP, nameće obaveza organu koji vodi krivični postupak da, na zahtev žrtve, obaveštava žrtvu ne samo o ishodu postupka, nego i kada je prema okrivljenom određen pritvor ili je mera pritvora prestala, kao i o uslovnom otpustu ili pomilovanju osuđenog. Ovako će se postupiti, ako nadležni organ proceni da oštećeni ima interesa za ovakvim obaveštenjima, a da to ne šteti interesima osumnjičenog odnosno osuđenog lica. Na osnovu § 406e ZKP, advokat koji zastupa žrtvu ima pravo da ostvaruje uvid u spise da bi mogao da podnese imovinsko-pravni zahtev. Takođe, po § 406f ZKP žrtva se može odlučiti da traži pomoć advokata ili da je on zastupa. Odredbom § 406h ZKP žrtva stiče pravo da ga sud, javno tužilaštvo ili drugi organi obaveštavaju o toku krivičnog postupka, kako bi bila u mogućnosti da koristi svoja prava.

Branilac oštećenog, u skladu sa § 406e ZKP ima pravo uvida u spise, kako bi mogao da zastupa interese oštećenog u krivičnom postupku. Radi potpunije zaštite oštećenog od moguće sekundarne viktimizacije dozvoljeno je § 406f st. 3 da saslušanju oštećenog pred policijom, javnim tužiocem ili sudom može prisustvovati osoba u koju oštećeni ima poverenja, pod uslovom da njeno prisustvo ne ugrožava svrhu krivičnog postupka. Država će naknaditi troškove branioca oštećenog ako postoje uslovi da se oštećeni, žrtva koja može ostvarivati položaj uzgrednog tužioca ili svedok koji zahteva da ga branilac zastupa pozovu na tzv. siromaško pravo. Ukoliko advokat ne zahteva posebnu nagradu za svoj rad, onda se po pravilu u postupku ne ispituje imovinsko stanje oštećenog (ili drugih lica koja mogu zahtevati branioca). U suprotnom će sud po službenoj dužnosti utvrđivati da li oštećeni ima dovoljne izvore finansijskih sredstava da može sam angažovati branioca ili je neophodno da se naknada za rad advokata plati iz budžetskih sredstava.

Od 2004. godine proširene su mogućnosti po osnovu § 395 da žrtve pojedinih krivičnih dela učestvuju u krivičnom postupku, slično svojstvu sporednog umešača. One mogu da prisustvuju glavnom pretresu (§ 406g stav 1 ZKP). Radi se o žrtvama pojedinih krivičnih dela taksativno navedenih u odredbama ZKP-a, kao što su pokušaji umorstva ili ubistva, seksualni delikti, teške i opasne telesne povrede ili trgovina ljudima. Ove žrtve su označene kao posebna kategorija sa naročitim potrebama zaštite. Ranijim zakonodavstvom je već bila dopuštena ovakva mogućnost u korist žrtava seksualnog nasilja koje su mogle da učestvuju u postupku i koriste prava da postavljaju pitanja ostalim učesnicima, kao i da podnose pravna sredstva protiv sudske odluke u delu u kome se odlučuje o sankciji. Najnovijim izmenama je krug ovakvih umešača proširen u odnosu na žrtve tačno određenih (teških) krivičnih dela koja su učinjena sa umišljajem. Tu su svrstana krivična dela sa elementom nasilja (pokušaj umorstva, pokušaj

ubistva, silovanje, prinudne polne radnje), zatim seksualne zloupotrebe dece, kao i novija krivična dela koja podrazumevaju protivpravno lišenje slobode (poput trgovine ljudima). Ova mogućnost je u međuvremenu priznata i žrtvama nekih drugih krivičnih dela propisanih u tzv. sporednom zakonodavstvu (na primer po § 4 Zakona o građanskopravnoj zaštiti od nasilja i zlostavljanja – tzv. *Gewaltschutzgesetz*) kojim se predviđa kažnjivost ponašanja usmerenih na zlostavljanje i uznemiravanje žrtve (tzv. *Stalking*). Očekuje se će u budućnosti, izmenom procesnih rešenja biti omogućeno žrtvama imovinskih krivičnih dela kojima se istovremeno povređuju i njihova lična pravna dobra da na ovaj način učestvuju u krivičnom postupku. Radi se o žrtvama krivičnih dela kao što su razbojništva, razbojničke krađe, iznude i slična dela.

Izuzetni su slučajevi u kojima se ova prava priznaju žrtvama krivičnih dela izvršenih iz nehata, kao što bi to bilo, na primer, u slučaju kada je učinjeno teško delo protiv bezbednosti javnog saobraćaja u kome je žrtva pretrpela tešku telesnu povredu. Tada je težina pretrpljenih povreda koje su posledica krivičnog dela razlog što se žrtvi omogućava ova proširena pravna zaštita (par. 395 st. 3 ZKP). Prema § 406d oštećeni ima pravo da bude obavešten o ishodu sudskog postupka.

Pojedinim odredbama poboljšava se zaštita dostojanstva i lične bezbednosti oštećenog. U skladu sa § 81d ZKP lični pretres ili telesni pregled žene poverava se isključivo osobi ženskog pola (službenom licu, odnosno lekaru). Predviđeno je da dodatni razlozi za isključenje prisustva javnosti sa glavnog pretresa mogu biti preteća situacija sekundarne viktimizacije, tj. kada bi takva javna rasprava povređivala legitimne interese žrtve ili, drugo, kada bi prisustvo javnosti opravdano izazivalo strah od ugrožavanja njene lične bezbednosti. Osim toga, Zakon o krivičnom postupku sadrži i niz dodatnih odredbi koje se tiču zaštite maloletnika i mladih žrtava i svedoka. Ove odredbe se pretežno odnose na maloletnike (osobe starosti do navršenih osamnaest godina). Tako je, radi jačanja procesnog položaja mladih u svojstvu žrtava ili svedoka, starosna granica povećana sa šesnaest na osamnaest godina, u skladu sa međunarodnopravnim standardima kojima se štite prava dece, a po kojima se status deteta proteže do navršenih osamnaest godina. Primera radi, jedna od takvih odredbi usmerenih na zaštitu interesa maloletnih svedoka sadržana je u § 58a ZKP. Predviđa da će maloletnici prilikom saslušanja biti snimani audio-vizuelnim uređajima, kako bi se docnije njihov zabeležen iskaz koristio kao dokaz na glavnom pretresu.

Pravo oštećenog na naknadu štete se potpunije reguliše sledećim izmenjenim odredbama. U skladu sa § § 403 i sledećim žrtvi se garantuje pravo na imovinsko obeštećenje. Prema § 405 ZKP-a, sud je ovlašćen da posreduje između okrivljenog i žrtve i da sklopljeno poravnanje o naknadi štete zapisnički konstatuje. Paragrafom 406 su tačnije precizirane dužnosti

suda kada odlučuje o imovinskopravnom zahtevu oštećenog ili o pravnom sredstvu koji podnosi oštećeni (§ 406a). Oštećeni čak ima pravo da prema § 406d ZKP bude obavešten u vezi sa raspoređivanjem okrivljenog na izvršenje mera povezanih sa lišenjem slobode, ali i o njihovom okončanju, kao i o odustvovanjima tokom izvršenja mere ili primeni blažeg režima prema okrivljenom.

Usmerenost reformi na žrtvu kroz jačanje njene pozicije u krivičnom postupku nezavisno od procesnog statusa oštećenog izaziva među stručnjacima nekoliko dilema. Prva se odnosi na sve veće teškoće razgraničenja procesnog položaja potencijalnog tužioca od privatnog tužioca. Drugo, nesumnjivo je da procesni položaj potencijalnog tužioca odgovara statusu sporednog umešača koji se u postupak uključuje na strani ovlašćenog tužioca koji zastupa javnu tužbu. Jačanjem njegove pozicije, jer mu se, između ostalog, priznaje i pravo na podnošenje pravnog sredstva protiv sudske odluke, postavlja se problem usklađivanja njegovog statusa u odnosu na javnog tužioca (kao jedino ovlašćenog u postupku koji se vodi po javnoj optužbi) i prema privatnom tužiocu, koji je ovlašćen da zastupa privatnu tužbu. Jasno je da javni, odnosno privatni tužilac imaju procesni status stranke, koji sporedni umešač po prirodi stvari ne može da ostvaruje. Ipak, širenjem njegovih prava u postupku on se faktički može uporediti sa strankom, što narušava osetljivu procesnu ravnotežu odnosa javne tužbe i privatnog umešača sa jedne strane nasuprot okrivljenom i njegovom braniocu, sa druge strane. Ovo se prepoznaje kao tipična posledica kriminalnopolitičkog stava da se putem pojačane zaštite žrtava ostvare posredno ciljevi kažnjavanja, što istovremeno pitanje ostvarivanja prava onih koji su neposredno oštećeni krivičnim delom gura u pozadinu, kao «sekundarni cilj»¹⁷. Treći problem u vezi sa jačanjem prava žrtava «krije» se u činjenici da taksativno označavanje žrtava pojedinih krivičnih dela može isključiti veliki broj lica koja pretrpe štetu drugim izvršenim krivičnim delom koja su česta u praksi. Tako izvan zaštite ostaju žrtve ugrožavanja sigurnosti, lakih telesnih povreda ili, recimo, oni čija su autorska ili slična prava u oblasti intelektualne svojine povređena izvršenjem krivičnog dela. Prema tome, reforma se većinom tiče ne masovno vršenih krivičnih dela, nego manje brojnih, specifičnih, koja izazivaju naročite štete po fizičko ili duševno zdravlje oštećenih.

¹⁷ U ovom smislu J. Ph. Reemtsma još u radu iz 1999. godine, a potom i drugi autori, na primer: C. Prittwitz, *Opferlose Straftheorien?* in: B. Schünemann, M. D. Dubber (Hrsg.), *Die Stellung des Opfers im Strafrechtssystem. Neue Entwicklungen in Deutschland und in den USA*. Köln, Carl Heymanns Verlag KG, 2000, str. 54), M. Kilchling, *Beschleunigte Verfahren und Schlichtung als opferrelevante Optionen in Deutschland?*, ERA-Forum, 2002, vol. 3, br. 1, str. 44-49, J. Kasper, *Wiedergutmachung und Mediation im Strafrechtliche Grundlagen und Ergebnisse eines Modellprojekts zur anwaltlichen Schlichtung*, Münster, 2004, str. 10, W. Hassemer, J. Ph. Reemtsma, *op. cit.*, , str. 108.

Oštećeni može u krivičnom postupku učestvovati i u svojstvu svedoka. U tom se slučaju i na oštećenog primenjuju odredbe koje se odnose na obavezu odazivanja pozivu suda radi davanja izjave u statusu svedoka (§ 161a stav 1. t. 1 ZKP-a), pod pretnjom prinudnog dovođenja u slučaju neodazivanja pozivu i obaveze da se snose troškovi tog dovođenja. Kao i u našem krivičnom postupku, oštećeni u svojstvu svedoka može biti oslobođen dužnosti svedočenja po jednom od dva osnova propisana §§ 52. i 53: ako je blizak rođak osuđenom ili ako je priroda njegovog posla takva da bi svojim svedočenjem u konkretnom slučaju povredio dužnost čuvanja profesionalne tajne (lekar, advokat, poslanik i slično). Na osnovu § 55 ZKP, oštećeni kao svedok ima pravo da odbije da odgovora na pojedina pitanja ako bi odgovorom na ta pitanja sebe ili svog bliskog srodnika izložio riziku od krivičnog gonjenja. Ako se pozove na ovu odredbu i odbije da svedoči, oštećeni, naročito ako i sam pripada kriminalnom miljeu ili je jedini svedok može da onemogućiti dokazivanje izvršenja krivičnog dela.

Pravnim shvatanjem Saveznog upravnog suda pojašnjena je odredba § 68b st. 1 ZKP-a, pa je tako omogućeno svedocima da mogu koristiti pomoć advokata prilikom svedočenja, ukoliko time ne ometaju dokazni postupak. U odnosu na kategorije svedoka koje je potrebno posebno zaštititi, prema odredbi § 68b st. 2 ZKP pojednostavljen je postupak imenovanja njihovog advokata. Potpunija zaštita fizičke bezbednosti svedoka omogućena je § 68 ZKP-a, koji propisuje uslove pod kojima se može prikriti identitet svedoka ili se svedok osobađa obaveze da sudu saopšti svoju adresu.

U određenim slučajevima se čak prioritet daje zaštiti interesa osetljivih kategorija oštećenih, umesto što se insistira na krivičnom gonjenju okrivljenog. Zato je odredbama iz § 154c ZKP predviđena mogućnost da javno tužilaštvo odustane od krivičnog gonjenja radi zaštite interesa žrtve prinude ili iznude, ako težina krivičnog dela ne ukazuje na to da je celishodno preduzeti krivično gonjenje. U specifičnim situacijama nasilja u porodici, bračnih silovanja ili seksualnog zlostavljanja dece pokazalo se u praksi da žrtva najpre prijavljuje krivično delo i učinioca i saraduje sa policijom i pravosudnim organima, ali se potom u krivičnom postupku poziva na privilegiju nesvedočenja, tako da prethodno data izjava ne može da se iskoristi kao dokaz. Da bi se ovo sprečilo, u praksi se omogućava da žrtva dâ izjavu pred javnim tužiocem, ali se dokazna snaga tako date izjave ne može kasnije osporiti, jer sudija naknadno ispituje svedoka samo u pogledu činjenice da li je dao takvu izjavu pred tužiocem ili ne (§ 162 stav 1 ZKP). Na taj način se postiže da žrtva ne može odustati od svoje prvobitno date izjave. Ovo pravilo ZKP-a konkretizovano je Pravnim smernicama o krivičnom postupku i postupku za izricanje novčane globe (*Richtlinien für*

das Straf₈ und Busgeldverfahren) koje se primenjuju u radu javnog tužilaštva .

Zakonom o zaštiti svedoka iz 1998. godine predviđena je mogućnost koja je iskorišćena i u ZKP-u da se naročito rizične kategorije svedoka mogu saslušati uz korišćenje audio-video snimanja pri čemu se takvi snimci posle koriste kao dokazi u postupku. Na osnovu § 58a st. 1 ovakvo snimanje je moguće u svakom slučaju kada se radi o svedoku mlađem od 16 godina koji je oštećen krivičnim delom ili ako svedok neće biti prisutan na glavnom pretresu ili je snimanje neophodno da bi se utvrdila istina. Posebnim procesnim pravilima predviđeni su strogi uslovi pod kojima se ovakvi snimci mogu koristiti kao validni dokazi i način na koji je neophodno izvršiti saslušanje maloletnih svedoka, kao i drugih svedoka u slučajevima u kojima je oportuno primeniti ovakav način saslušanja (na primer radi zaštite lične bezbednosti svedoka čiji bi život mogao biti ugrožen ili u cilju zaštite ličnog dostojanstva žrtava seksualnih delikata). Naročito se praktikuje prilikom saslušanja dece ili mladih koji su žrtve seksualnih zloupotreba i delikata. U tom slučaju se ovakvi snimci mogu koristiti kao dokaz (par. 250 ZKP). Takođe, dopunska zaštita svedoka starosti do 16 godina obezbeđuje se primenom pravila o isključenju javnosti, pa čak i samog okrivljenog izvođenju procesne radnje saslušanja svedoka. U skladu sa paragrafom 247 st. 1, ovakvo isključenje se može primeniti u slučaju kada bi saslušanje moglo prouzrokovati pogoršanje zdravlja svedoka. U istom cilju moguće je odrediti da se saslušanje obavlja posredstvom video-linka ili iz posebne sobe (par. 247a ZKP). Generalno, kao vid zaštite žrtava u ulozi svedoka moguće isključenje javnosti po osnovu 171 i 172 Zakona o sudovima, ako postoje rizici po njen život, slobodu ili druga dobra. Rezultati izvršenih istraživanja pokazuju da uspeh u zaštiti dece u ulozi svedoka zavisi najpre od načina na koji pojedine sudije vode postupak. Poštuju se odredbe koje se odnose na potrebu obazrivog postupanja sa ovakvim svedocima, uz prisustvo odgovarajućih stručnjaka, ali se istovremeno uočava da se u sudovima veoma retko dele pisana obaveštenja kojima bi se maloletni svedoci o njihovim pravima, većina sudova ne raspolaže posebnim nameštajem (na primer, stolicama) prikladnim za ove svedoka, a specijalne sobe namenjene saslušanju maloletnih¹⁹ svedoka postoje samo u 15% sudova na ukupnoj teritoriji SR Nemačke .

¹⁸ M. Löffelmann, *op. cit.*, str. 34.

¹⁹ O. Kipper, *Schutz kinderlichen Opferzeugen im Strafverfahren*, Kriminologische Forschungsberichte, Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, 2001, str. 277, 286.

Obeštećenje žrtava nasilja iz javnih fondova

Obeštećenje žrtava nasilja iz javnih fondova omogućeno je Zakonom o obeštećenju žrtava nasilja (skraćeno *Opferentschädigungsgesetz-OEG*) koji je donet 11. maja 1976. godine. Pravo na obeštećenje se garantuje svakome ko je pretrpeo oštećenje zdravlja, koje je dovelo do štetnih posledica po zdravlje ili imovinskog gubitka, usled protivpravnog, umišljajno preduzetog i stvarnog napada. Pri tome podnosilac zahteva može biti kako onaj protiv koga je napad bio neposredno usmeren, tako i onaj ko je pretrpio štetu pomažući drugom koji je bio izložen napadu. Na osnovu usvojenog zahteva za obeštećenje, žrtvi se omogućava da ostvaruje prava prema saveznom zakonu o socijalnom zbrinjavanju.

Napadom se u smislu ovog zakona smatra se i umišljajno trovanje, a najmanje na neki drugi način nepažljivo prouzrokovanje opasnosti za život i telo drugog korišćenjem opšteopasnog sredstva (ali ne i dejstvom motornog vozila ili prikolice).

Obeštećenje može da uključi: rentu, socijalnu pomoć, pomoć zbog smanjene radne aktivnosti, naknadu za medicinsku pomoć i bolničko lečenje, pravo na zbrinjavanje preživelih osoba bliskih žrtvi, novčanu pomoć u slučaju smrti i troškove sahrane.

Oštećeni ima pravo da traži još sledeće troškove za: lečenje, ortopedska pomagala (u slučaju fizičkog invaliditeta), smeštaj, tuđu pomoć u kući i za negu, kao i naknadu za period bolovanja, naknadu do 36 eura po danu umanjenih prihoda, buduću rentu koja uključuje i dodatak zbog teškog invaliditeta kao i dodatak za neophodnu negu teških bolesnika, novčanu podršku za rad, poravnanje zbog povrede na radu, poravnanje koje se plaća u vidu rente, dodatak za bračnog druga. U svakom slučaju isključuje se mogućnost naknade imovinske štete ili štete pretrpljene na stvarima.

Pravo na obeštećenje mogu ostvarivati kako nemački, tako i strani državljani. U kom se obimu stranim državljanima priznaje pravo na obeštećenje zavisi od toga u koju se kategoriju mogu razvrstati. Prema § 1 OEG strani državljani se grupišu u tri kategorije: prva - državljani zemalja Evropske unije, koji pod istim uslovima kao i nemački državljani ostvaruju prava na obeštećenje, druga – osobe iz drugih zemalja izvan Evropske unije koje imaju pravo na obeštećenje pod uslovima da u njihovoj državi postoji sličan sistem zbrinjavanja iz koga bi bili obeštećeni nemački državljani i treća – iz neke druge države pod uslovima reciprociteta. Da bi stranci iz

²⁰ *Gesetz über die Entschädigung für Opfer von Gewalttaten*. BGBl I 1976, S. 1181.

²¹ U krug ovih lica spadaju: bračni drug (uključujući i razvedenog, ako ga je žrtva ekonomski izdržavala), partner istog pola, deca i roditelji. Prema odluci Ustavnog suda od 09. 11. 2004. godine u ova lica su uvršćeni i vanbračni partneri, a odlukom BT- Drs. 16/12273 ova lista je proširena tako da obuhvata krvne srodnike trećeg stepena (braću i sestre, nećake i tetke, odnosno ujake ili stričeve).

treće kategorije mogli da ostvaruju prava po osnovu ovog zakona u istom obimu kao i nemački državljani, zahteva se da su neprekidno po zakonskom osnovu privremeno boravili u Nemačkoj tri godine, a ako je to bilo kraće, onda moraju da raspolažu odgovarajućim prihodima. Posebno su precizirana prava stranaca koji su bračni drugovi, odnosno rođaci žrtve i koji bi mogli da ostvaruju pravo na naknadu štete kao preživeli rođaci po § 1.

Izmenama Zakona od 01. 7. 2009. godine, prema § 3a omogućena je primena Zakona i u slučaju da je u inostranstvu nasilju bio izložen nemački ili strani državljanin (kome je prethodno odobren i neprekidno produžavan privremeni boravak u Nemačkoj). U ovom slučaju oštećeni ima pravo na naknadu troškova koji su učinjeni u inostranstvu radi lečenja i otklanjanja drugih štetnih posledica krivičnog dela (u skladu sa § 1 OEG). Osim neposrednog oštećenog, moguće je da pravo na naknadu ostvare i njegovi srodnici. Primera radi, u skladu sa novijim stremljenjima priznato je pravo roditeljima da nadoknade troškove neophodne psihoterapije kako bi se psihički oporavili od pretrpljenih patnji zbog nasilne smrti njihovog deteta koja se dogodila tokom zajedničkog boravka u inostranstvu.

U drugim odredbama regulisani su rasponi u kojima se određuju iznosi jednokratnih ili rentnih isplata po pojedinim stavkama za žrtve kao i za njoj bliska lica, kao i osnovi po kojima se može odbiti zahtev žrtve (na primer, ako žrtva svojim ponašanjem ne zaslužuje obeštećenje, te bi bilo nepravdano da joj je naknada dodeljena, odnosno ako žrtva ne saraduje sa organima gonjenja).

Pravo na novčana davanja stiče se donošenjem odluke nadležnog organa i ne može se ostvariti retroaktivno od vremena nastanka štete. Da bi se žrtvama olakšala pozicija, dopušteno je da se zahtev za obeštećenje može podneti nadležnom socijalnom radnik bez posebnih formalnosti, pri čemu će socijalni radnici pomoći da se upotpuni odgovarajuća dokumentacija i sastavi zahtev u odgovarajućoj formi koji se dostavlja nadležnom saveznom organu na odlučivanje. Obaveza isplate obeštećenja tereti federalnu jedinicu prema mestu nastanka štete, odnosno (ako to nije moguće ustanoviti), prema mestu prebivališta ili boravišta oštećenog. Moguće sporove u vezi sa priznavanjem prava na obeštećenje po ovom osnovu rešava nadležni socijalni sud.

Neformalno mirenje učinioca i žrtve i drugi vidovi popravljaja štete

Neformalno pomirenje učinioca i žrtve krivičnog dela uz sporazum o popravljaju štete (*Täter-Opfer Ausgleich*) je mehanizam koji se, u skladu sa postavkama tzv. *restorative justice* nastoji sprečiti nepotrebna stigma i kažnjavanje učinilaca, a istovremeno postići potpunije obeštećenje žrtve. Ovakvi programi se u Nemačkoj primenjuju od sredine devedesetih godina prošlog veka u sklopu aktivnosti nevladinih organizacija koje pružaju zaštitu žrtvama krivičnih dela. Za razliku od sličnih programa koji postoje u anglo-saksonskim državama, koji je prvenstveno usmereni na uspostavljanje poremećene ravnoteže u društvenoj zajednici, u zemljama germanskofonskog područja postupak mirenja učinioca i žrtve oduvek je više usmeren na sklapanje vansudskog poravnanja i otklanjanje pričinjene štete. Primena programa neformalnog mirenja učinioca i žrtve bila je omogućena Zakonom o sprečavanju zločina koji je donet 28. oktobra 1994. godine. U kasnijem periodu donet je 20. decembra 2001. posebni Zakon o poravnanju učinioca i žrtve krivičnom postupku.

Prva iskustva stečena tokom primene pilot-programa poravnanja žrtve i učinioca odnosila su se na mlade delinkvente. Njima je pružana mogućnost da se izvuku iz situacije u kojoj su se našli posle izvršenog krivičnog dsela, ako prihvate da nadoknade štetu po osnovu sklopljenog poravnanja sa žrtvom. Ovakvi pilot-projekti primenjivani su, na primer u Šlezving-Holštajnu 1984, a od devedesetih godina po osnovu Zakona o maloletnicima njihova primena je otpočela i u drugim državama (Baden-Virtemberg, Berlin, Bremen, Hamburg, Palatinat, Sar i druge). Istraživanjima je proveravana uspešnost primene ovakvih programa kojima je bio cilj izuzimanje slučaja iz krivične procedure i razrešenje konflikta nastalog krivičnim delom na konstruktivan način. Uobičajeno se radi o sitnim krađama, lakim telesnim povredama i krivičnim delima protiv časti i ugleda,

²² Model obnavljajuće pravde ili pravosuđa (*restorative justice*) podrazumeva da se umesto kažnjavanja učinioca krivičnog dela za rešavanje sukoba u društvu nastalog povodom izvršenja krivičnog dela koriste mehanizmi vansudskog poravnanja i pomirenja žrtve i učinioca. Na ovaj način se konstruktivno prilazi rešavanju nastalih sukoba u odnosima žrtve i društva sa jedne strane i učinioca krivičnog dela, sa druge strane, tako što se uspostavlja ravnoteža u poremećenim odnosima, a istovremeno izbegavaju troškovi krivičnog postupka, stigmatizacija učinioca, dok žrtva dobija odgovarajuću satisfakciju.

²³ Najvažnija i najmasovnija takva organizacija jeste *Weißer Ring* koja je nastala 1976. u Majncu na inicijativu Eduarda Cimermana (Eduard Zimmermann), TV novinara koji je godinama pripremao emisije o posledicama kriminaliteta. Ogranci iste organizacije postoje i u Austriji, kao i u Švajcarskoj.

²⁴ Gesetz zur Änderung des Strafgesetzbuches, der Strafprozeßordnung und anderer Gesetze (Verbrechensbekämpfungsgesetz) od 28. oktobra 1994, BGBl I 1994, S. 3186.

²⁵ Gesetz zur strafverfahrensrechtlichen Verankerung des Täter-Opfer Ausgleichs, BGBl I 1999, S. 2491.

naročito kada učinilac prethodno nije osuđivan. Najčešće su to situacije izvršenja imovinskih krivičnih dela, gde je i najveći interes oštećenih da nadoknade štetu .

U periodu od 1978. do 2000. godine uspešno je primenjivan posebni projekt pod naslovom „Most“ radi usmeravanja stručne javnosti ka učestalijem korišćenju mehanizama za otklanjanje krivičnog postupka (tzv. diverziona ili diversifikacione mere). Ovim programom je godišnje bilo obuhvaćeno do 3.000 maloletnika prema kojima je određivan rad u javnom interesu i zaštitni nadzor umesto krivične sankcije ili kao uslov uz uslovnu osudu. Značajno iskustvo u pogledu primene programa pomirenja i poravnanja u slučajevima nasilja u porodici ima nevladina organizacija „Wagge“ iz Hanovera. Primena ovih programa omogućena je prethodnim uspešnim pilot-projektima .

Radi provere uspešnosti primene neformalnog mirenja, Institut Maks Plank za strano i internacionalno pravo sproveo je u periodu od 1997. do 2005. godine uporedna istraživanja u pokrajini Baden Virtemberg (SR Nemačka) i u pokrajini Štajermark u Austiji. Prema ovim rezultatima pokazalo se da se u nemačkoj poravnanje primenjuje ređe, pretežno za krivična dela protiv imovine, časti i ugleda i druga za koja se krivični postupak inicira privatnom tužbom. Istovremeno, mali je postotak uspešno sklopljenih poravnanja, a nije zapažena ni velika mogućisanost učinilaca i žrtava da učestvuju u ovakvom neformalnom postupku .

Zaključak

Više od tri decenije u Nemačkoj se sistematski i usklađeno sprovodi tzv. reforma žrtve kako bi se ojačao procesni položaj oštećenog krivičnog dela i obezbedila pojačana zaštita žrtava, naročito kada pripadaju rizičnim grupama onih koji su podložniji sekundarnoj viktimizaciji i kada su na njihovu štetu izvršena teška krivična dela sa elementom nasilja. Pored izmena procesnog zakonodavstva, kojima je unapređen procesni položaj žrtava krivičnog dela, doneti su zakoni kojima se reguliše zaštita fizičkog integriteta žrtava u ulozi svedoka, pravo na obeštećenje žrtava nasilja iz

²⁶ N. Mrvić-Petrović, *Naknada štete žrtvi krivičnog dela*, Beograd, 2001, str. 162-163.

²⁷ O tome više u: M. Voss, *Anzeigemotive, Verfahrenserwartung und die Bereitschaft von Geschädigten zur informellen Konfliktregelung*, *Monatschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform*, 1989, br. 1, s. 38-40.

²⁸ O rezultatima istraživanja više u: Max-Planck-Institut für ausländischer und internationales Strafrecht, *Implementations and Evaluationsprojekt zu Täter-Opfer Ausgleich und Wiedergutmachung im deutsch-österreichischen Vergleich*, kratki izveštaj dostupan na: <http://www.mpicc.de/ww/de/pzb/forschung/forschungsarbeit/kriminologie/toa.htm> od 30. 10. 2008 i u. N. Mrvić-Petrović, *Alternativne krivične sankcije i postupci*, Beograd, 2010, str. 137.

javnih fondova i postupak neformalnog mirenja i poravnanja učinioca i žrtve.

Za razliku od situacije u Nemačkoj, u Srbiji, međutim, problem zaštite prava lica koja stradaju kao žrtve kriminaliteta još uvek ne prepoznaje se kao društveno značajan. Zahvaljujući aktivnostima nevladinog sektora beleže se izvesni uspesi na zbrinjavanju žrtava trgovine ljudima i nasilja u porodici, ali izostaje šira društvena podrška i organizovana akcija na prepoznavanju problema zaštite žrtava uopšte, uprkos jačanju organizovanog kriminaliteta i pojavama stradanja nedužnih građana u sukobima kriminalaca. Ovome značajno doprinosi neaktivnost izvršne i zakonodavne vlasti, jer nije razvijen strategijski pristup radi uobličenja celovitog normativnog okvira zaštite prava žrtava krivičnih dela, niti su u tom smislu pokrenute zakonodavne ni neke druge inicijative. U takvim uslovima, rešenja iz nemačkog zakonodavstva mogu biti veoma inspirativna za srbijanskog zakonodavca, budući da će pridruživanje Evropskoj uniji neminovno dovesti do neophodnosti da se na neki sličan način osmisli zaštita interesa žrtava krivičnih dela i stvore mehanizmi kojima će se omogućiti da se ona ostvari u praksi. Početni korak u tom pravcu svakako treba da bude poboljšanje procesnog položaja onih žrtava koje u svojstvu oštećenih, podnosilaca imovinsko-pravnog zahteva i svedoka učestvuju u krivičnom postupku, a *de lege ferenda* trebalo bi očekivati donošenje zakona o obeštećenju žrtava krivičnih dela sa elementom nasilja i žrtava terorizma i uvođenje krivičnopravne medijacije. Pri tome, nemačka rešenja i iskustva iz prakse u pogledu zaštite žrtava mogu biti u velikoj meri inspirativna.

Prof.dr Nataša Mrvić-Petrović

Fakultät der Rechtswissenschaften, Univeristät „Union“ Belgrad

STRAFVERFAHREN STELLUNG DES OPFER VON STRAFTATEN UND OPFERSCHUTZ IM DEUTSCHEN RECHT

Zusammenfassung

In diesem Papier analysiert die Position der Opfer von Straftat in Strafverfahren und Leistungen der so genannten Opferrechtsreform in Deutschland. Die Ähnlichkeit der deutschen und der serbischen Rechtssystemen erlaubt, dass vorgestellten Beispiele Verbesserungen zum Schutz von Verletzten im Strafverfahren wird als akzeptabel an Serbien. Die Ähnlichkeit ist am größten im Hinblick auf den Strafverfahren Stellung der Verletzten (als Privatkläger, Nebenklage, Zeugen, oder in Adhäsionverfahren). Die größten Unterschiede betreffen das Recht auf Entschädigung aus öffentlichen Mitteln und Nutzung von informellen Vermittlungsverfahren Täter und Opfer. Solche Lösungen sind in Serbien noch nicht rechtlich normiert. Daher sind Beispiele deutscher Gesetzesreformen in Bezug auf die Möglichkeiten zum Schutz der Rechte der Opfer von Verbrechen Beispiele guter Praxis in anderen Ländern, die akzeptabel wäre in Zukunft der Gesetzgebung der Republik Serbien.

Stichwort: Opferschutz, Strafverfahren, Verletzten, Zeuge, Täter-Opfer Ausgleich, Opferentschädigung, die Schadenswiedergutmachung

Prof.Nataša Mrvić-Petrović, Ph.D

Faculty of Law, University „Union“ Belgrade

PROCESS STATUS AND PROTECTION OF VICTIMS OF CRIME IN GERMAN LAW

Summary

This paper analyzes the procedural role of the injured persons offense and achievements realized over the past twenty years as a part of. reform of the victims in the German legislation. It is noted that many examples of improving the procedural position of victim in criminal procedure useful for the law in the Republic of Serbia, because of the similarity of the legislation. The greatest similarities are related to the procedural status of victim (as a private or subsidiary prosecutor, witness or applicant for compensation). The biggest differences concern the right to compensation from public funds and use of informal conciliation perpetrator and victim, as in the Republic of Serbia, such solutions are not accepted in the legislation. Therefore,

examples from the German legislation relating to the ways of protecting the rights of victims of crimes are examples of good practices in other countries that would be acceptable in the future legislation of the Republic of Serbia.

Keywords: victim, subsidiary prosecutor, the criminal proceedings, the witness, compensation, criminal mediation